

Geachte collega's,
Beste dames en heren met een hart voor wetenschappelijke integriteit

Welkom en situering van het programma

Van harte welkom op dit tweede publieksevenement van de VCWI, dat we organiseren naar aanleiding van de hersamenstelling van de commissie. Vijf van de negen leden die al in de VCWI zetelen sinds haar geboorte, waaronder ikzelf, verlaten nu de VCWI. We willen van deze gelegenheid gebruik maken om met jullie te delen wat wij die acht jaar hebben geleerd, wat onze analyse is van het landschap wetenschappelijke integriteit in Vlaanderen en welke uitdagingen we nog zien voor de toekomst. Dat kan de aanleiding zijn voor een debat onder leiding van Heidi Mertes, met rectoren Caroline Pauwels en Luc Sels, CWI-voorzitter Geert Molenberghs, FWO secretaris-generaal Hans Willems en VCWI-lid Sabine Van Doorslaer. Na de koffiepauze komt de plechtige overdracht met de inauguratie van de nieuwe leden van de VCWI, en kort na 12 uur maken we tijd voor de keynote van Ivan Oransky, de oprichter van Retraction Watch.

Deze namiddag organiseren onze Franstalige collega's eveneens een event over wetenschappelijke integriteit, met onder andere de formele lancering van het Conseil Supérieur pour l'Intégrité Scientifique, de zusterorganisatie van de VCWI in Franstalig België.

De toespraak die ik de komende twintig minuten zal geven, is gedeeltelijk schatplichtig aan mijn openingstoespraak op de besloten studiedag van 2018.

Een korte geschiedenis: het landschap wetenschappelijke integriteit en de VCWI

Voor 2013

Deze maand viert de VCWI haar achtste verjaardag. Maar in 2013 stond wetenschappelijke integriteit al stevig op de agenda — alle Vlaamse universiteiten hebben bijvoorbeeld al een CWI opgericht. Het onderwerp was in de media, met onder andere Diederik Stapel in 2011 en het EOS-artikel van 2013. Intussen waren de voorbereidingen gestart, op initiatief van het FWO, om een Vlaamse Commissie voor Wetenschappelijke Integriteit op te richten, naar het model van het Nederlandse LOWI. De vijf universiteiten, de twee voornaamste onderzoeksfondsen FWO en IWT, en de Vlaamse Academies voor Geneeskunde en Wetenschappen en Kunsten — die negen instellingen verenigden zich in een comité van toezicht, dat de eerste VCWI samenstelde en mij vroeg om dat voor te zitten. We vergaderden voor het eerst op 7 oktober 2013, met de negen aangeduide hoogleraren, een juridisch adviseur en een secretaris.

Instellingen sinds 2013

Kort na de oprichting sloten naast de negen stichters ook de strategische onderzoekscentra aan. Vandaag erkennen twintig Vlaamse onderzoeksinstellingen de VCWI. Die hebben zich steeds verder ontwikkeld op vlak van wetenschappelijke integriteit. Ze hebben allemaal een werkzame CWI en ontwierpen plannen over hoe ze integriteit op de werkvloer konden bevorderen. Een greep uit enkele voorbeeldige initiatieven:

- Verbrede aandacht voor onderzoeksdatamanagement en open science, met DMPonline.be ter ondersteuning van datamanagementplannen en de aanstelling van data stewards.

- Toen de vernieuwde ALLEA-code gepubliceerd werd in 2017, namen de meeste instellingen die aan als leidend document.
- De KU Leuven begon eind 2017 met een CWI-jaarverslag en in 2018 opende rector Luc Sels het academiejaar met een openingsrede over wetenschappelijke integriteit. Rector Herman Van Goethem van de Universiteit Antwerpen deed dat jaar hetzelfde.
- Bijna jaarlijks houden we besloten ontmoetingsdagen of open symposia over wetenschappelijke integriteit — vandaag past ook in dat rijtje.
- Internationale netwerking en samenwerking, onder andere door VCWI binnen ENRIO en door deelname van universiteiten aan Horizon2020-projecten over wetenschappelijke integriteit.
- De recente VLIR-opleidingstool Mind the GAP (GAP staat voor Good Academic Practice) van alle universiteiten samen, een specifieke trainingsmodule voor onderzoekers over wetenschappelijke integriteit — daarover straks meer.

Wat de VCWI deed

Ook de VCWI groeide uit tot een kleine maar volwassen organisatie, die haar plaatsje verwierf in het Vlaamse onderzoekslandschap, mede dankzij constructieve tweede adviezen en dialogen met de CWI's en universiteitsbesturen.

In onze online jaarverslagen kan u de samenvattingen lezen van de achttien tweede adviezen die we al schreven — die waren tot nu toe enkel voor de universiteiten bestemd en elke universiteit kreeg er zo minstens één. We publiceerden ook vier algemene adviezen. Twee op verzoek: één over plagiaat in projectaanvragen en één over CWI-procedures tijdens de COVID-pandemie. En twee vorig jaar nog op eigen initiatief, één over de ALLEA-code en één over authorship contribution statements. We proberen jaarlijks iedereen samen te brengen die ambtshalve werkt rond wetenschappelijke integriteit, als besloten moment om ervaring en kennis uit te wisselen. De laatste jaren identificeerden we een aantal gebieden waar we ons graag ten dienste stellen om de aandacht voor wetenschappelijke integriteit te versterken: de Universitaire Ziekenhuizen, de Hogescholen en Franstalig België. Daarover later meer.

Doelen

Je denkt nu misschien: "allemaal goed en wel, dat professorenengagement, maar hoe zijn we zeker dat dit geen tijdverlies is"? Wat verandert die VCWI nu precies?

We identificeerden voor onszelf vier grote doelstellingen die onze dubbele adviesfunctie motiveren.

1 Optimalisatie en harmonisering van CWI-werking

Via onze tweede adviezen kunnen we als VCWI concrete feedback geven aan de CWI over haar werking. Dat kan door expliciet steun te betuigen aan CWI-conclusies, maar de VCWI kan ook concrete suggesties geven over bijkomende handelingen die nuttig zouden geweest zijn of de VCWI kan wijzen op mogelijk problematische conclusies. De bedoeling van die constructieve feedback is de CWI's hun werking te laten verbeteren. Doordat de VCWI tweede adviezen opstelt voor alle Vlaamse CWI's, is zij uniek geplaatst om verschillen vast te stellen tussen de werking van de verschillende CWI's en hierbij advies te geven dat kan leiden tot het reduceren van problematische divergenties. Op basis van haar ervaring in tweedeadviesdossiers, kan de VCWI ook algemene conclusies formuleren over hoe de werking van CWI's geoptimaliseerd kan worden.

2 Kwaliteitsvolle en faire behandeling van dossiers

Bij de oprichting van de VCWI werd er expliciet gekozen voor een model waarin het tweede advies van de VCWI niet primeert op het eerste advies van de CWI. Betrokken partijen kunnen dus op de VCWI een beroep doen voor een tweede opinie. Wanneer het tweede advies in lijn ligt met het besluit van de CWI kan dit voor alle betrokken partijen het gewicht van het oorspronkelijk besluit vergroten en zo leiden tot meer consensus tussen de verschillende partijen. Wanneer het tweede advies leidt tot andere conclusies dan het oorspronkelijk besluit, biedt dit de kans aan de betrokken CWI en wetenschappelijke instelling om het besluit alsnog te herbekijken. Bovendien kan louter het bestaan van de mogelijkheid tot tweede advies al resulteren in een meer kwaliteitsvolle initiële behandeling van dossiers door de CWI's.

3 Ontwikkeling van een eenduidige en gedeelde visie op wetenschappelijke integriteit

De algemene-adviesbevoegdheid van de VCWI betekent dat onderzoeksinstellingen bij ons kunnen aankloppen voor alle vragen rond de wetenschappelijke integriteit, niet enkel over het onderzoeken van vermeende inbreuken maar ook over manieren om wetenschappelijke integriteit te bevorderen. De VCWI formuleert ook algemene adviezen op eigen initiatief, en brengt de verschillende actoren in het Vlaamse wetenschappelijke landschap bijeen op thematische studiedagen. Door die proactieve initiatieven proberen we als VCWI bij te dragen tot een visie op wetenschappelijke integriteit die gedeeld wordt over de verschillende wetenschappelijke instellingen heen.

4 Onderkennen van structurele problemen m.b.t. wetenschappelijke integriteit

Doordat de VCWI zowel vragen om algemeen advies, als om tweede advies over concrete dossiers ontvangt, is zij uniek geplaatst om te detecteren wat de sterktes en zwaktes zijn in het Vlaamse wetenschappelijke landschap. De VCWI heeft dan ook een signaalfunctie: ze kan potentiële problemen opsporen en onder de aandacht brengen van de actoren die er iets aan kunnen doen.

Zes aandachtspunten

Met deze toespraak willen we die laatste functie uitoefenen: aandachtspunten signaleren. Doorheen acht jaar bijna maandelijkse vergaderingen hebben we met de VCWI tientallen punten besproken, maar in wat volgt, focussen we op zes van die topics die volgens ons de meeste aandacht verdienen. Die kunnen het debat aanzwengelen zo meteen — daarom zullen leden van de VCWI drie ervan nog eens in meer detail toelichten tijdens het panelgesprek. Ik ga er al eens snel door.

Auteurschap

Bijna alle VCWI-leden vermeldden in hun top-5 van aandachtspunten "auteurschap", waardoor dit topic het allereerste uit de lijst is. Hierover moeten we het hebben, zolang bijna alle tweedeadviesvragen aan de VCWI hierover blijven gaan.

Auteurschapsdisputen vergiften vaak een samenwerking. De instellingen hebben teugels in handen om dit soort problemen zoveel als mogelijk te proberen voorkomen. We zijn er ons van bewust dat een gebrekkige erkenning een drijfveer is om een CWI-procedure op te starten, terwijl zo'n drijfveer ontbreekt als iemand getuige is van pakweg datavervalsing. Maar auteurschap is dermate belangrijk dat we het graag

uitroepen tot één van de topics van het panelgesprek. Gert Storms zal het topic nader introduceren.

Onderzoeksbeoordeling

De wetenschap is in verandering. Zowel in ons land, met een groei aan doctorandi en een groeiende competitiviteit om middelen, als internationaal, met verschuivingen richting meer open access en open science. In mijn openingstoespraak van drie jaar geleden benadrukte ik al de noodzaak aan kwaliteitsborgen voor goede wetenschap, omdat het voor hedendaagse onderzoekers niet altijd evident is om "het goede" te doen voor de wetenschap. Cruciaal daarin is het wegnemen van perverse prikkels als kwantitatieve beoordelingen, en het aligneren van de beoordelingspraktijken aan het gedrag dat we beschouwen als wenselijk voor de wetenschap. Jan De Houwer zal dat onderdeel straks verder toelichten.

Training

De universiteiten doen waardevolle inspanningen om training in methodologie en wetenschappelijke integriteit tot bij onderzoekers te brengen. De nieuwe VLIR-tool Mind the GAP is zelfs een mijlpaal van interuniversitaire samenwerking op vlak van wetenschappelijke integriteit.

Voor het topic training wil ik twee evoluties, die aan de gang zijn, een hart onder de riem steken. Ten eerste is het een goede praktijk om *alle onderzoekers* de kans te geven zich verder te scholen in methodologie en integriteit - daarmee bedoel ik iedereen die wetenschappelijke handelingen stelt. Een cultuur van wetenschappelijke correctheid bereiken we samen, van de PI tot de verzorger van de proefplanten in het labo. Ten tweede juichen we de aandacht toe die er in sommige instellingen is, om methodologie en integriteit structureel in te bedden in leerlijnen in de bachelor- en masterprogramma's voor studenten. Goede wetenschap leren we immers best wanneer we wetenschap leren, niet pas nadien.

Juridische versus Wetenschappelijke Integriteit

Een punt dat vaak besproken is in onze vergaderingen, is de rol van het juridische in CWI-procedures. Net als onze internationale evenknieën binnen ENRIO staan we binnen de VCWI voor een open visie op wetenschappelijke integriteit vanuit een perspectief van deontologie en kwaliteitszorg. De CWI belichaamt het zelfregulerend systeem van de wetenschap. Het is belangrijk dat onderzoek naar schendingen op een zorgvuldige, onafhankelijke en faire manier gebeurt, maar CWI's en VCWI werken niet volgens de regels van een rechtscollege of tuchtcommissie. Eventuele maatregelen voor de betrokken onderzoeker zijn trouwens maar één van vele mogelijke uitkomsten van een CWI-onderzoek. Minstens zo belangrijk zijn de rechtzetting van de literatuur, het structureel verbeteren van systemen, en de nazorg voor al wie betrokken was. Wetenschappelijke integriteit draait in essentie om doen wat goed is voor de wetenschap, zonder voorrang te geven aan andere doelen (zoals eigen carrière of commerciële belangen). Er is geen wetboek van integriteit. CWI-werk is steeds een inschatting van collega-wetenschappers over of een vastgesteld gedrag schadelijk is voor de wetenschap en de mate waarin een onderzoeker geleid werd door andere doelen dan de vooruitgang van de wetenschap.

CWI-harmonisering

Wetenschappelijke integriteit hoort zo universeel te zijn als de wetenschap zelf is. Niettemin is er nog heel wat potentieel om de aanpak van integriteit en schendingen ervan te harmoniseren onder de instellingen — te beginnen al bij de vijf universiteiten. Behandeltermijnen, de rol van bemiddeling, samenstelling van de CWI, maximumtijd tussen feiten en melding, en publieke communicatie over het werk van de CWI zijn maar enkele onderdelen waar *quick wins* te halen zijn voor harmonisatie. Séverine Vermeire zal dit verder toelichten ter introductie van het debat.

Conflict Of Interest

Ons laatste aandachtspunt zijn conflicts of interest. Onderzoekers worden niet geacht hun bevindingen anders voor te stellen dan de werkelijkheid rechtvaardigt - dat is de essentie van wetenschappelijke integriteit. Druk om dat toch te doen, moeten we zo veel als mogelijk vermijden. Daarom identificeerde Robert Merton belangeloosheid als één van de vier normen die wetenschap kenmerkt. Onderzoekers declareren hun mogelijke of schijnbare belangen dan ook in de artikels die ze schrijven, zodat lezers zelf de geloofwaardigheid kunnen inschatten. Met een toename van publiek-private samenwerkingen in onderzoek - wetenschap door universiteit én bedrijven - zien we ook de vragen en bezorgdheden rond belangenconflicten toenemen.

Het is belangrijk dat alle onderzoekers vertrouwd zijn met de basics van belangendeclaratie. Ook reviewers en onderzoekers die engagementen opnemen als dienstverlening, moeten stilstaan bij hun potentiële belangen of de schijn ervan. We bepleiten bij de onderzoeksinstellingen een hoge bewustwording van alle onderzoekers rond conflicts of interest.

Hogescholen, ziekenhuizen en federaal België

Tot zover onze zes aandachtspunten na acht jaar VCWI. Wetenschappelijke integriteit staat definitief op de kaart in Vlaanderen — niet alleen in de universiteiten maar ook in vele strategische en kleinere onderzoeksinstellingen. In steeds meer onderzoeksinstellingen dringt door dat wetenschappelijke integriteit geen blinde vlek mag zijn. Die zin spreek ik uit, met drie soorten instellingen in het bijzonder voor ogen: de hogescholen, de universitaire ziekenhuizen en de federale wetenschappelijke instellingen.

1 Hogescholen

De hogescholen, van oudsher onderwijsinstututen, hebben er toegepast onderzoek als volwaardige kerntaak bijgekregen.

De HOGENT was de eerste van de dertien hogescholen in Vlaanderen die een integriteitsbeleid hanteerde en een Commissie Wetenschappelijke Integriteit opzette, en ook de VCWI erkende. Ons bereikt het bericht dat deze aandacht ook in andere hogescholen leeft. Als VCWI juichen we dat uiteraard toe en reiken we de hand aan alle hogescholen die openstaan voor vrijblijvend advies van de VCWI.

2 Universitaire ziekenhuizen

De vier universitaire ziekenhuizen in Vlaanderen hebben een bijzonder statuut en een bepaalde band met hun universiteit, die niet overal dezelfde is. Ze hebben een eigen website en communicatiekanalen, met daarin terecht een grote klemtoon op de zorg die ze verstrekken. Daardoor is het niet evident dat wetenschappelijke integriteit op

dezelfde manier wordt gezien in het UZ als aan de universiteit zelf. Weten melders dat ze terecht kunnen bij de CWI van de universiteit? Krijgt elke UZ-medewerker die betrokken is in wetenschappelijk onderzoek, dezelfde kans op integriteitstraining als doctorandi in niet-medische disciplines? Reiken de maatregelen, communicatie en sensibilisering over auteurschap, datamanagement en de andere punten die we eerder opsomden, wel tot binnen de muren van het ziekenhuis?

Als VCWI vinden we dat erg belangrijk en willen we ons engageren om de ziekenhuizen bij te staan als ze dat willen.

3 Federaal België

Met de oprichting van de Conseil Supérieur pour l'Intégrité Scientifique, die we deze namiddag officieel vieren, krijgt ook Franstalig België een observatorium voor wetenschappelijke integriteit, dat zal fungeren als tweedeadviesorgaan. In de eerste plaats wensen we hen alle geluk toe — ze weten dat ze ook bij ons terecht kunnen voor advies en hulp bij hun opstart. We gaan ervan uit dat hun bestaan een boost zal geven aan het integriteitslandschap in heel Franstalig België, ook in de niet-universitaire instellingen. In de tweede plaats durven we al nadenken over integriteit in de federale wetenschappelijke instellingen. Er zijn immers heel wat onderzoeksinstituten in België die niet onder een gewestelijke of gemeenschapsbevoegdheid vallen, maar onder die van Belpo of een andere federale overheidsdienst. Denk maar aan Sciensano, het Studiecentrum voor kernenergie in Mol, het KMI, de Koninklijke Bibliotheek en de Musea. Die tweetalige onderzoeksinstituten zullen wellicht niet de VCWI óf de CSIS erkennen. Als VCWI zijn we alvast bereid om het gesprek aan te gaan om met de CSIS een gezamenlijke structuur op te zetten, zodat ook deze wetenschappelijke organisaties (en de partijen in hun integriteitsprocedure) beroep kunnen doen op een tweedeadviesorgaan.

Afscheid als voorzitter

Dames en heren,

Wetenschappelijke integriteit is, in de hele geschiedenis van de wetenschap bekeken, een relatief jong gebied, dat in volle ontwikkeling is. Bovendien is ook onze wetenschap zelf in transitie — in het bijzonder hoe we samenwerken en ons werk delen. Onze gebruiken veranderen, maar daardoor soms ook onze normen.

Bovendien hebben we in Vlaanderen en België heel wat aandachtspunten en uitdagingen op het vlak van wetenschappelijke integriteit. Deze voordracht lichtte er daar verschillende van uit. Ik denk dan ook te mogen besluiten dat er voor de VCWI nog heel wat werk op de plank ligt. Haar bestaansrecht is gegarandeerd, minstens voor de komende vier jaar nog!

Met deze woorden wil ik ook afscheid nemen van jullie — niet alleen van de VCWI, maar van jullie allemaal, van de hele gemeenschap van professionals voor wie wetenschappelijke integriteit een klein of groot deel van het werkpakket is. Het was een eer voor mij om dit belangrijke orgaan te mogen hebben leiden in de eerste acht jaar van zijn bestaan.

Ik kijk terug op een boeiende periode met aangename samenwerkingen, met de leden van de VCWI in de vorige twee mandaatperiodes. Een hartelijke dank aan alle VCWI-leden die zich belangeloos hebben ingezet: Jean Paul, Marcel, Chris en Ludo, van wie we al afscheid namen in 2017, en Jan, Sabine, Els en Steven, die ook acht jaar hebben

gewerkt in het hart van de VCWI. Ook Gert, Séverine, Ivo en Ann, die er vier jaar geleden bij kwamen. En natuurlijk Alain en David, onze gewaardeerde juridisch adviseurs, en Bert, onze secretaris evenals Olivier Boehme en Chris Bessemans die op bepaalde ogenblikken het secretariaat verzekerden. Een heel speciaal woord van dank aan Jacques Willems die gedurende dezelfde 8 jaar ons Comité van Toezicht leidde: dank voor je wijze raad vooral wanneer er delicate problemen opdoken. Wij danken ook onze gastinstelling de KVAB voor wat ze deden om onze werking te vergemakkelijken. De vaste secretaris Freddy Dumortier heeft samen met ons steeds gezocht naar de beste oplossing zodat de VCWI haar taak goed kan vervullen.

Zoals jullie weten ben ik aan het einde van een lange loopbaan. Ik heb vele kansen gekregen in binnen- en buitenland van heel veel leermeesters tijdens mijn loopbaan als kliniekarts en wetenschapper. Als jong kliniekarts werkte ik in een ULB-Centrum CEMUBAC in Kivu onder de leiding van wijlen Henri Vis. Nadien had ik het geluk om drie jaar te werken in NIH in Bethesda waar ik uitstekende mentoren had. Sedert 1977 was ik werkzaam als arts in het UZ Brussel en dat werd gecombineerd met de leiding van een onderzoeksgroep. Ik kreeg enorm veel steun van de VUB en het UZ Brussel. Ik had het voorrecht gedurende tientallen jaren te kunnen samenwerken met vele loyale en expert-medewerkers. Ook de acht jaar VCWI die nu eindigen zijn een zeer positieve ervaring, waar ik veel heb geleerd. Speciale dank aan Bert Seghers op wie ik altijd kon rekenen. Het past ook, vind ik, dat wat ik ook kon doen, dat dit mogelijk was door de onvoorwaardelijke steun van mijn partner en familie.

Beste mensen,

Het Comité van toezicht legde een gevoelige puzzel voor de nieuwe samenstelling van de VCWI. Met vertrouwen kan ik vandaag de fakkel doorgeven aan Gert Storms, die de VCWI de volgende vier jaar zal voorzitten. Ik wens hem en het nieuwe team van VCWI-leden een goede toekomst toe.

Met veel dank voor jullie aandacht.